

Юсуф Дхея Султан

аспірант кафедри української філології та загального мовознавства
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОНЯТІЙНІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ OBLIGATION В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Анотація. Автором розвідки проаналізовано словникові статті лексеми obligation, представлені у дев'ятьох тлумачних словниках англійської мови з метою виявлення понятійних ознак концепту OBLIGATION в англійській мовній картині світу.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концептологія, концепт, картина світу, понятійні ознаки концепту.

Постановка проблеми. Обов'язок являє собою одне з базових понять особистості та є невід'ємним атрибутом людської цивілізації. Обов'язок нерозривно пов'язаний з духовним досвідом людини, її поведінкою та визначає моральну суть індивідуума. Поняття обов'язку є ключовим терміном будь-якої культури, має у будь-якій мові конкретну мовну реалізацію.

Понятійний аспект категорії обов'язку перебуває у фокусі постійної дослідницької уваги вчених, які займаються проблемами філософії, психології, логіки, етики, культурології. Окремі аспекти обов'язку обговорювалися в лінгвістичних роботах з граматики, лексикографії, прагматики, концептографії.

На сучасному етапі розвитку мовознавства існує кілька підходів до визначення терміна концепт. Слідом за І. О. Голубовською, виділимо два основні підходи до його тлумачення: 1) концепт як загальне поняття (традиційне розуміння); 2) концепт як комплекс культурно-детермінованих уявлень про предмет (нове осмислення терміна в межах лінгвофілософської парадигми) [1, с. 89]. У межах лінгвофілософської парадигми, своєю чергою, диференціюємо два основні напрямки – когнітивний і лінгвокультурологічний.

Серед представників лінгвокогнітивного напрямку назвемо О. С. Кубрякову, М. М. Болдирева, Й. А. Стерніна, З. Д. Попову, А. П. Бабушкіна, О. О. Селіванову, І. Л. Медведєву та ін. Подамо синтетичну дефініцію терміна концепт, що ґрунтується на визначеннях, поданих у працях названих авторів. Концепт – це „оперативна одиниця пам'яті” ментально-концептуальної системи мови й мозку, усієї картини світу, „квант знання” [2, с. 90 – 92], дискретне ментальне утворення, що є базовою одиницею розумового коду людини [3, с. 175], він містить сукупність знань про об'єкт пізнання вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'ятих психічних функцій свідомості й позасвідомого [4, с. 410; 5, с. 112], тобто являє собою результат пізнавальної (когнітивної) діяльності людини та суспільства й виражає комплексну енциклопедичну інформацію про зображуваний предмет чи явище, про інтерпретацію цієї інформації суспільною свідомістю й відношення суспільної свідомості до явища чи предмета [3, с. 175]. Концепт є інструментом і продуктом структурування будь-яких смислів у вигляді фреймів, сценаріїв, схем [6; 7, с. 24] „вузлів” у семантичній сітці [7, с. 24] та ін. Природна мова постає тут лише засобом, що забезпечує дослідникові доступ до „мови мозку” [8, с. 24]. Концепт народжується у вигляді первісного, конкретного об-

разу. Потім, у процесі пізнавальної діяльності й комунікативної практики цей образ у свідомості людини постійно набуває нових концептуальних рівнів, окутується, обволікається новими концептуальними шарами, що збільшує обсяг концепту й насичує його [9, с. 71; 10, с. 14]. Для представників цього напрямку одному концепту відповідає одна мовна одиниця, а будь-якому слову відповідає свій концепт (зокрема службовим словам, наприклад, концепт сполучника, але; науковим термінам – концепт бісектриси) [11, с. 30]. Останнє твердження ми сприймаємо критично, адже за такого розуміння концепту його семантика може дорівнювати семантиці мовної одиниці або її поняттю, що, уважаємо, не дає можливість розрізнити поняття і концепт і може призвести до плутанини.

На думку представників лінгвокультурологічного напрямку (А. Вежицька, Н. Д. Арутюнова, Д. С. Лихачов, Ю. С. Степанов, Л. О. Чернейко, С. Х. Ляпін, В. І. Карасик, В. І. Шаховський, С. Г. Воркачов, В. П. Непрозак, І. О. Голубовська та ін.), концепт – це перш за все вербалізований культурний смисл, семантична одиниця „мови” культури [Воркачев 2005, с. 24], засіб доступу до культури етносу. С. Г. Воркачов визначає концепт як „оперативну одиницю думки” [7, с. 43], „одиницю колективного знання (що спрямовує до вищих духовних цінностей), яка має мовне вираження і є виокремлено етнокультурною специфікою” [12, с. 51 – 52]. Ментальне утворення, яке не має етнокультурної специфіки, учений до концептів не відносить. В. І. Карасик характеризує концепт як „фрагмент життєвого досвіду людини” [13, с. 3], „інформацію, що пререживається” [13, с. 128], „квант знання, що переживається” [13, с. 361], „багатомірне ментальне утворення, у складі якого можна виокремити ціннісний, образний та понятійний аспекти” [14, с. 15]. Г. Г. Слишкін наголошує на подальшому розчленуванні цих елементів. Усередині ціннісного елемента можуть бути виділені аспекти оцінності й актуальності [11, с. 30]. Концепт має властивість поліапельованості, може й повинен реалізовуватися за допомогою багатьох одиниць мови. Іменами концептів є обмежена кількість культурно значущих одиниць (обмеження може відбуватися на різних підставах, наприклад, для С. Г. Воркачова концептами є лише абстрактні сутності, для В. П. Нерозака – феномени, позначені безеквівалентними лексемами [11]). Питання не розв'язано остаточно.

Концептуальна структура, за М. В. Піменовою, складається з базових (первинних) та образних (вторинних) ознак. Базові ознаки формуються мотивувальною ознакою, яка закріплена у внутрішній формі слова, понятійними ознаками, актуалізованими в словникових дефініціях відповідної лексеми – репрезентанта концепту – у вигляді семантичних компонентів (сем і семем), а також у системі синонімів. Вторинні ознаки є образними, вони об'єктивовані у вигляді концептуальних метафор [15, с. 114].

Мета статті – виявити понятійні ознаки концепту OBLIGATION в англійській мовній картині світу. Об'єктом до-

слідження слугують словникові статті лексеми *obligation*, представлені у дев'ятьох тлумачних словниках англійської мови.

Виклад основного матеріалу. За даними *Online Etymology Dictionary*, *The Senior Dictionary of Canadian English*, *Webster's School Dictionary* лексема *obligation* відома з початку тринадцятого століття та походить від старофранцузької *obligacion* – 'зобов'язання, обов'язок, повинність, відповідальність', яка, своєю чергою, походить від латинської *obligationem* – 'узгодження, притягнення, застава, запорука, зв'язування', іменник, утворений від кореня дієприкметника минулого часу *obligare* – 'зобов'язувати' [16; 17, с. 771; 18, с. 619].

У словнику *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* представлено такі тлумачення лексеми *obligation*: *obligation* – 1) *the state of being forced to do something because it is your duty, or because of a law, etc.* – стан, коли ви змушені робити щось, тому що це ваш обов'язок або через закон: *You are under no obligation to buy anything; She did not feel under any obligation to tell him the truth; I don't want people coming to see me out of a sense of obligation; We have a moral obligation to protect the environment; We will send you an estimate for the work without obligation (= you do not have to accept it); 2) something which you must do because you have promised, because of a law, etc.* – щось, що ви повинні зробити, тому що ви пообіцяли або через закон: *to fulfil your legal / professional / financial obligations* – виконати ваші юридичні / професійні / фінансові зобов'язання: *They reminded him of his contractual obligations* [19, с. 804].

Longman Dictionary of Contemporary English пропонує такі тлумачення досліджуваної лексеми: *obligation* – 1) *a moral or legal duty to do something* – моральний або правовий обов'язок робити щось: *America's obligation to its allies; I have certain obligations to my family; Employers have an obligation to treat all employees equally; You can look at the books without any obligation to buy; meet / fulfil an obligation* – виконувати свої обов'язки – *do something that is your duty* – робити щось, що є вашим обов'язком: *Have the employers met their contractual obligations? Greater resources are needed to meet these obligations; The rights and obligations imposed on them by treaties; The government must pay for health care for war veterans – it is an obligation we owe to them; a moral obligation to help the poor; a sense of obligation* – почуття обов'язку – *feeling that you ought to do something* – почуття, що ви повинні або вимушені робити щось: *I helped you because I wanted to, not out of any sense of obligation; He stayed with the team out of a sense of obligation; 2) be under an obligation* – бути зобов'язаним – а) *to have to do something because it is a legal or moral duty* – бути повинним робити щось, тому що це юридичний або моральний обов'язок: *Parents are under a legal obligation to educate their children; be under no obligation to do something* – бути не зобов'язаним робити щось: *We are invited but we are under no obligation to go; You are under no obligation to buy any more books; place somebody under an obligation* – накладати зобов'язання на когось: *Signing a contract places you under a long term obligation; b) to owe someone loyalty, thanks, or money because they have done something for you* – заборговувати комусь вірність, віддяку або гроші, тому що вони щось зробили для вас: *I don't want to be under an obligation to anyone* [20, с. 1200].

Webster's School Dictionary тлумачить лексему *obligation* так: *obligation* – 1) *an act of binding oneself to a course of action – дія взяття на себе зобов'язання; 2 a) something (as a promise or contract) that binds one to a course of action – щось (як обіцянка або контракт), що зобов'язує; 2 b) (duty) something one is bound*

to do – щось, що хтось зобов'язаний робити; 3) *indebtedness for an act of kindness* – заборгованість за вияв доброти [18, с. 619].

У словнику *The Senior Dictionary. Dictionary of Canadian English* подано таке визначення лексеми *obligation*: *obligation* applies to something incidental to social living, to specific actions demanded by usage, customs, etc. – зобов'язання стосується чогось властивого соціальному життю, особливих дій, яких вимагає звичай: *I have obligation to my neighbors* [17, с. 363]. *Obligation* – 1) *(responsibility) a duty under the law; duty due to a promise or contract; duty on account of social relationship or kindness received: A wife's first obligation is to her husband and children; 2) the binding power (of a law, promise, sense of duty, etc.): The one who did the damage is under obligation to pay for it; 3) a binding legal agreement; bond; contract: The firm was not able to meet its obligations; 4) a being in debt for a favor, service, or the like; 5) a service, favor, benefit: An independent person likes to repay all obligations* [17, с. 771].

New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language визначає *obligation* так: *obligation* – a binding legal agreement or a moral responsibility; something which a person is bound to do or not to do as a result of such an agreement or responsibility; the restricting power inherent in such an agreement or responsibility [21, с. 692].

Practical English Dictionary пропонує таке тлумачення досліджуваної лексеми: *obligation* – a binding promise; a debt of gratitude; a favor; duty [22, с. 353].

Словарь современного английского языка визначає лексему *obligation* так: *obligation* – 1) *(duty) a condition or influence that makes it necessary for someone to do something: You can look around the shop with no obligation to buy; Everyone has a legal obligation to provide the tax office with details of their earnings; to fulfil one's obligations; 2) under an obligation to* – а) *having a duty to: We are invited, but we are under no obligation to go; b) having to be grateful to: Her kindness has placed me under an obligation to her* [23, Т. 2, с. 714].

Словарь активного усвоения лексики английского языка тлумачить лексему *obligation* так: *obligation* – a duty, necessity: *There is no obligation to buy in this shop* [24, с. 412].

English – English Dictionary визначає досліджувану лексему так: *obligation* – binding agreement especially one enforceable under legal penalty, written contract or bond; constraining power of a law, precept, duty, contract, etc. (*of obligation, obligatory*); one's bounden duty, a duty, burdensome task; (*indebtedness for*) service or benefit (*be, put, under an obligation; repay an obligation*) [25, с. 831].

Висновки. Аналіз словникових дефініцій лексеми *obligation* дав можливість виявити 3 семми, які формують понятійну основу концепту OBLIGATION в англійській мовній картині світу. Наявні в словниках понятійні ознаки марковано знаком „N+”, де N – кількість словників (з проаналізованих 9). Семма MORAL OR LEGAL OBLIGATION об'єднує 7 сем: 'something which you must do because you have promised, because of a law, etc.' (5+), 'the state of being forced to do something because it is your duty, or because of a law, etc.' (3+). Інші семи репрезентовано в одному або двох з проаналізованих словників. Семма INDEBTEDNESS FOR AN ACT OF KINDNESS, GRATITUDE представлена семою 'to owe someone loyalty, thanks, or money because they have done something for you' (6+). Семма BINDING LEGAL AGREEMENT об'єднує 3 семми: 'something (as a promise or contract) that binds one to a course of action' (5+), 'something

one is bound to do' (3+), *'an act of binding oneself to a course of action'* (2+). Плідним для подальших студій вважаємо аналіз словникових статей лексеми *duty*, що значно розширить та уточнить понятійну структуру досліджуваного нами концепту.

Література:

1. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / Голубовська І. О. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
2. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина ; под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М. : ИПО „Лев Толстой”, 1996. – 248 с.
3. Попова З. Д. Семантико-когнитивный подход как направление когнитивной лингвистики / Зинаида Попова, Иосиф Стернин // *Vita in lingua*. – 2007. – С. 171 – 180.
4. Селиванова О. О. Сучасна лінгвістика: проблеми та напрямки. Підручник / Селиванова О. О. – Полтава : Довкілля, 2008. – 712 с.
5. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология / Селиванова Е. А. – К. : Фитосоциентр, 2000. – 248 с.
6. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 1996. – 104 с.
7. Воркачев С. Г. Вариативные и ассоциативные свойства телеономных линвоконцептов / Воркачев С. Г. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 214 с.
8. Медведева И. Л. Психолінгвістическіе проблемы функционирования лексики неродного языка : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка” / И. Л. Медведева. – Уфа, 1999. – 46 с.
9. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 191 с.
10. Стернин И. А. Может ли лингвист моделировать структуру концепта? / И. А. Стернин // *Когнитивная семантика : Междунар. конф. по когнитив. лингвистике*, 11 – 14 сент. 2000 г. : тез. докл. – Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2000. – С. 13 – 17.
11. Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как системное образование / Г. Г. Слышкин // *Вестн. ВГУ. Сер. „Лингвистика и межкультурная коммуникация”*, – 2004. – № 1. – С. 29 – 34.
12. Воркачев С. Г. Концептология концепта: к плюрализму в лингвистике / С. Г. Воркачев // *Изв. Волгогр. гос. пед. ун-та. Сер. : Филол. науки.* – 2004. – № 4. – С. 10 – 15.
13. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2004. – 390с.
14. Карасик В. И. Концепт как категория лингвокультурологии / В. И. Карасик // *Вестн. Волгогр. гос. пед. ун-та. Сер. : Филологические науки.* – 2002. – № 1. – С. 14 – 23.
15. Пименова М. В. Концептуальные исследования. Введение : учеб. пособие / М. В. Пименова, О. Н. Кондратьева. – М. : ФЛИНТА : Наука, 2011. – 176 с.
16. Online Etymology Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа до словника : <http://www.etymonline.com>.
17. The Senior Dictionary. Dictionaty of Canadian English / W. S. Avis, P. D. Drysdale, R. J. Gregg, M. H. Scargill. – Toronto : Gage Educational Publishing Limited, 1973. – 1284 p.
18. Webster's School Dictionary. – Springfield, Massachusetts : Merriam – Webster Inc., 1986. – 1167 p.
19. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / ed. A. S. Hornby. – 6th ed. – L. : Oxford University Press, 2000. – 1540 p.
20. Longman Dictionary of Contemporary English. New Edition. For Advanced Learners / editorial director Michael Mayor. – Harlow : Pearson Education Limited, 2009. – 2082 p.
21. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language / editorial director Bernard S. Cayne. – Danbury, CT : Lexicon Publications, Inc., 1993. – 1149 p.
22. Practical English Dictionary. – London : Holland Enterprises Ltd., 1987. – 582 p.
23. Словарь современного английского языка : в 2-х т. – М. : Рус. яз., 1992. – Т. 1 – 626 с. ; Т. 2 – 1229 с.
24. Словарь активного усвоения лексики английского языка / зав. ред. Л. П. Попова. – М. : Рус. яз., 1988. – 170 с.
25. English – English Dictionary. – Oxford : Oxford University Press, 1963. – 1558 p.

Юсуф Д. С. Понятийные признаки концепта OBLIGATION в английской языковой картине мира

Аннотация. Автором проанализировано словарные статьи лексеми *obligation*, представленные в девяти толковых словарях английского языка с целью определения понятийных признаков концепта OBLIGATION в английской языковой картине мира.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концептология, концепт, картина мира, понятийные признаки концепта.

Yousuf D. Notional features of the concept OBLIGATION in the English language world image

Summary. The author of the article analyzes dictionary entries of the lexeme *obligation* that were found in nine English – English explanatory dictionaries with the aim of defining notional features of the concept OBLIGATION in the English language world image.

Key words: cognitive linguistics, conceptology, concept, world image, notional features of the concept.